
Baji Lázár Imre

BUDAPESTI KÖKÖRÖK

Székesfőváros, pénzügyi központ, közigazgatási centrum, ökorendszer, gép, élőlény, szakrális város, vagy értelmezendő szöveg a környezeti antropológus számára? Ha a terep maga is szöveg, akkor akár az utóbbi is igaz lehet, mert a város is hermeneutikai kihívást rejt. De a hermeneutika szöfjejtése Moebius szalaggá csavarja városértelmezési kísérletünk síkját. Mert bár a város más és más szöveg a városökológus vagy a város jelképi antropológiájával foglalkozó számára, ahogy azt a Chicagói Iskola szociológusai, Park és Burgess, vagy a Djakarta köztéri jelképi változásai foglalkozó leydeni Nas műveivel példázzák, a hermeneutika szóeredeztetésével akár mítikus mélységek felé is jegyet válthatunk. Budapest történetével, szociológiai, gazdasági és kulturális tagoltságával, belső ökológiai átrendeződéseivel bőséges példatár a városökológusok számára, és a történelmi korszakváltások a város jelképi világát is újra és újarajzolták. Maga a hermeneutika fogalomtörténete azonban továbbmélyíti a városértés idői értelmezési tartományát.

Mert a városokban, a településeken ott állt egy időben a jel, az Elrejtett, a Jóthozó jele, nemcsak a templomokban, hanem az utcákon, a tereken, a házak előtt is, mint határkő, és mezsgye. Ez a misztikus jelkép az egyiptomiaktól került át a görögökhöz, őrzik e jel örökségét a Hermész-oszlopok, a hermák, határkövek, útjelzők. Útjelzők szakrális értelemben, és határkövek szellemi értelmezésben is. Bizony a város hermenutája egyszerre szembe találja magát a várossal, mint a lét útvesztőjével, labirintussal, létjelképpel, melyből eltűntek a hermák, el a középpont, az *amphalosz*, eltűntek az iránymutatások, a szakrális várost benőtte a reklám őserdő, és a rejtett jeleket elfedik a mindennapi vízszintes iránymutatások és eltérítések.

Csak a szellem, utazás, kommunikáció, kereskedelem hatalmas alkatú planétája Merkúr-Hermész a megmondhatója, hogy a rejtélyes, és a szent helyeknek, városoknak és utaknak irányt jelölő *jelenségre* mikor lett figyelmes az emberiség és mikor tette azt szakrális tájékozódása alapjává, hogy aztán ez az érzékenység és tudás idővel elrejtessen. De valószínűleg az Ikrek aiónjának megalit templomaiban még a szellemi tájékozódásban is segíthettek a táj e rejtett erővonalai.

Talán maga a tudás szó is őriz valamit a hermetikus örökségből. Ha nem félünk a délibábok varázsától, gondolatmenetünket nem oltalmazzuk a székszis szögesdróttal, akkor felöltik a sejtés, mintha a nyelvi tájnak is lennének dolmenjei, menhírei, amelyeket természeteseknek veszünk, pedig bennük a misztérium sűrűsödik. Ilyen lehet a tudás, tudós, tátos, táltos és persze finn rokonaink gyógyító embere, a „tietäjä” (tudós) és Tot közötti kapcsolat, csakúgy ahogy a gnózis, a nousz (gondolaterő) jelenik meg „know” igében. Tot nevében még egy nyelvünkben őrzött emlékeztető szerepel: a nagy, a magas, magasztos, hiszen Tot a hellenisztikus idők háromszornagy Hermésze, Hermész Triszmegisztoz. De ugyanezen a nyomon haladva el kell gondolkodnunk azon is, hogy mi köze lehet a Biborbanszületett Konstantin által *szavartü aszfalü*-nek nevezett

rendíthetetlen szabíroknak, vagy szavárd magyaroknak (lásd még: Savaria, Zabar, Szabar helységnevek Magyarországon; szabír, szavír, szavárd népvnevek, Szibéria, Sapeiros stb) ahhoz a *szabírnak* nevezett félkeresztény szektához, amely Szíriában vallását őrizve a planéta-szellemeknek áldozott, és rendre elzárándokolt Hermész Triszmegisztoz Hebronban tudott sírjához. Nem sejtet ez többet a közvetett vagy közvetlen érintkezés tényénél, de kevesebbet sem.

Tot- Hermész így egyszerre kapcsolódik mint lélekvezető az úthoz és a tudáshoz. De hogyan kapcsolódik tárgyunkhoz, a városhoz körülöttünk, alattunk és felettünk?

Lehet hogy a hermészi utak máig ott rejlenek a város által el- és felfedett terekben. Mert lehet hogy – ahogy azt egy helyütt Gerle János és Szegő György írja – *a racionalitás álarca mögé búvó szeretetlenség és a logisztika szövetsége, a csak az anyagi szférát érzékelő, gazdasági érdekek által vezérelt gazdaságpolitika a városok egykori belső rendjét, környezetével fennálló egyensúlyát meggyötri, összetöri*, de a város „hermészi” terét csak elfelejtetheti velünk. Mert a városban az öt hordozó Föld, tér és élet is jelen van a maga erőterével. Ennek az erőternek anatómusa Marko Pogacnik, a városokat és tájakat gyógyító szlovén művész, aki apjától még magyar szót is hallhatott, és aki most már Budapestre is *hazatér*. Művészete a környezet-antropológus számára is olyan beszélyt (discourse) kínál, ami egyszerre csábít a hajdanvolt tudás felé e gondolkodásmód nemritkán párhuzamos ösvényeire.

HERMETIKUS KERÜLŐ REJTETT EGYENESEKEN

Jelen írás csak utalhat e gondolkodásmód alappilléreire és aligha helyettesítheti az irodalmi forráskutatás erőfeszítéseit és e földgyógyító gyakorlatok közös meditációs élményeit. . . . Nem több, mint egy antropológiai gyorsfotó fölötti szabad elmélkedés vagy szövegértelmezési kísérlet. És ha a résztvevő-megfigyelő számára az antropológiai terep maga is szövegnek tekinthető, akkor a feladat kettős, mert a geomantia hagyományában maga a táj is szent szöveggé válik és a tündérösvények, sárkányvonalak, szellem-ösvények, szent vonalak, csillagutak, Ley-vonalak kutatója is a táj hermeneutájává, szövegértelmezőjévé.

Hermész egyszerre képviseli a hajdani tudás titkát, és megismerésíti az utazót segítő szellemet. Ez az örökség nem némul el a keresztény világban sem teljesen, Watkins szerint a remeték nevében a *remete – hermita* megfeleltetés alapján a hermészi örökség rejlik. A sűrű erdők lakója, a magányos remete Hermész szolgálaként a zárandokok és utazók vezetője lehetett, aki menedéket nyújtott a rengetegben és vezetett az ösvényeken. Vajon Remete Szent Pál követői, a magyar pálos rend papjai rendelkezettek-e még e tudással? Persze az utak és köpíllérek mercuriusi istene, Hermész a keresztény hagyományban átadta helyét a magas hegyeken átvezető szellemi ösvények őrzőjének, Szent Mihálynak, pedig ezeket az ösvényeket a közemlékzetben addigra letűnt világkorszakok pora fedte. Ezekben a

megszentelt, egyenes vonalakon megalitikus építmények, keresztény templomok és kápolnák állnak ma valódi szinkretizmusban. A vonalrendszer egyetemes voltáról való tudásunk sem új. William Henry Black, a Brit Archeológiai Társaság tagja 1870-ben teszi közzé, hogy az általunk ismert monumentális építmények nagy, összefüggő vonalhálózatot alkotnak, olyan vonalakat, amelyek Nyugat-Európa területéről egészen a brit szigetekig és Írorszáig, a Hebridákon, a Shetland és Orkney-szigeteken át egészen az Északi-sarkig húzódnak. A vonalak megtalálhatók Indiában, Kínában és az összes keleti országban, ahol ugyanezt a mintát követik.

Ha e szakrális vonalrendszer kifejlődését és a hermészinek nevezett tudást asztrálmítológiai logikával akarjuk összekapcsolni az időben, akkor e tudás zenitje sejtésünk szerint a Halak, a Kos és a Bika aionja elé, az Ikrek aionjában mutathat vissza, a Merkúr uralta világkorszakba, hatezer évvel ezelőttre. Kercadó dolmenjeinek karbon izotópméréssel végzett kormeghatározása 5830 évet mutat, Málta 30 megalitikori temploma közül a Haqar Qim maradványainak karbon elemzése ugyancsak hatezer évet, s talán Szentbékakála tájtemploma is úgy hatezer évvel ezelőtt, a Bika aionba való átlépés idején rombolódhatott le.

Ez a sokak által atlantiszi örökségnek tulajdonított tudás nyereség és (térváz) vázat a szent helyeket összekötő, és kökörrökkel, dolmenekkel, menhirekkel, kromlecekkel, kunhalokkal, ingókövekkel jelölt vonalakban, ördögárokban, egyenes ösvényekben. ... Mindez már Platón idejében is több ezer éves hagyomány, ahogy azt a *Timaios* utalása mutatja. De ez a vonalrendszer nem csak távoli földrészek vagy Európa kelta peremének vonásait rajzolja tele. A Richard Fester által Németországban feltérképezett terület észak-déli és kelet-nyugati vonalain gyöngyfüzér szerűen szerepelnek hasonló nevű települések, és a vonalak több ezer templom, kultusz hely, kápolna helyén húzódnak át. (...) A geomantiailag jól tájolt templom oltárán gyakran két Ley-vonal metszi egymást. A Ley-vonalak világán túl ismertek magasabbrendű szakrális föld sugárzást közvetítő vonalrendszerek is, mint a Szent György-vonalak vagy a Notre Dame-vonalak. Ahogy a földmiszteriumok értelmezője John Michell írja: *Az eredendő szentség helyeit gerincekkel, földépitményekkel, kövek sorozatával kötötték össze, természetes csatornákat hozva létre a vidék szellemi öntözésére.* Ezek az egyenesek mára az emlékezetét veszített útkeresőt zavarba hozó irányt jelölve szövik át a Föld felszínét.

VÁROS EGY TÁJTEMPLOMBAN

Ha egy pesti magaslatról tekint a városra a szemlélő, a királyi várat egy szelíden befoglaló hegykaréj völgyében látja meg, mintha az egyenesen Isten tenyerében pihenne... De ha a várost Földdel szimbiózisban élő lényként akarja valaki az analógiák megvilágító fényében megpillantani, akkor Marko Pogacnik bátorságára van szükség. Ebben a megigéző és megidéző műveletben ott rejlik a mikrokozmosz és makrokozmosz között félúton egy mezokozmosz megélésnek az igénye is. A város lényét reprezentáló mag egy gyűrűn belül helyezkedik el, amelyet egy erőteljes tengely felez el. „A geomantikában a táj ilyen természetű egységét holonnak nevezük. Budapest holonja a Gellérthegy déli lábától a Margitsziget déli csúcsáig terjed, magába foglalva a pesti városfal nyomvonalának déli részét és a budai vár falának legészakibb pontját. Közepén a tengely halad délről észak felé a Duna mentén a folyó mindkét partját érintve. Ez a

tengely a város gerince. A gerinc egybeesik a városon keresztüthaladó erővonallal vagy Ley-vonallal.”

Tegyük egy újabb és Pogacnik modelljével párhuzamos, (vagy kis szöveget bezáró) rövid kitérőt a védikus hagyomány térszemlélete körül. Mert az említett várostengely egy másik térmitosz, vagy inkább természetfizikai képletre is rímel, ez a képlet a vaszati tájolás-tudomány *vasztupurasa-mandalája*. Ebben a térfilozófiában a tér és a tudat között szoros kapcsolat van, mert a tér visszatükrözi az ember tudatát, s leképezi a kozmikus energiákat összekapcsolva a szellemet és a kozmoszt.

Ugyan ebben a termegjelenítésben nem körrel találkozunk, hanem a tér alapvetülete és alapegysége egy négyzet: a *bindu*, melyben a teremtő erők tökéletes egyensúlyban vannak. Ezen gondolkodásmód szerint a telken, házon vagy a városon felépülő energiamező tudatos tér – a védikus gondolkodásmód szerint valamiféle félisten – a vasztu.

Ebben a négyzetmandalában a Budapest Pogacnik által megjelölt várostengelye némi szögeltéréssel fedi az Észak-kelet – dél-nyugat tájolású vonalat, e vonalátló mentén helyezkednek el eme „tudatos tér” legfontosabb energiaközpontjai, csakrái.

Visszatérve Pogacnik gondolatmenetéhez: „A tapasztalataim szerint a tájakat keresztülszelő Ley-vonalak megfeleltethetők az emberi testet behálózó akupunktúrás meridiánokkal. Ahogy a meridiánok, a Ley-vonalak is csatornák, amelyek az életerőt továbbítják. A tájban úgy érzékelem őket, mint 6-8 méter széles éterikus folyosókat, amelyeknek nagy hatásuk van a táj vitalitására. A Ley vonal a Gellérthegy déli lejtőjén éri el a holont. A tengely talpa egy olyan helyen nyugszik, amit én a város archetipikus övezetének érzékelek.

A tengely mentén továbbhaladva észak felé a következő fontos hely a Tabán, amely a Duna és a Szent Pál folyó (a mai Ördögárok legrégebb ismert neve) találkozásánál épült.

A folyó mára eltűnt a felszínről, és a föld alá kényszerített szennyvízcsatornáként torkollik a Dunába. Maga a városrész is eltűnt és egykori magja helyén egy hatalmas útkeresztesződés található. A Tabán tragikus helyzete a hely különleges rendeltetésével van összefüggésben, amit a holonon belül betölt. Ismét az emberi test példáján: ez a város szexuális zónája, az a hely, ahol a föld mélyéből a felszínre törnek a természetet, az állatokat és a természet részét alkotó emberi lényeket tápláló erők... Ha a Tabán ereje nem érvényesül, akkor Budapest holonja nem kapcsolódik a szükséges mértékben a földhöz és gyengévé válik. A Tabánt kiegészítő szerepet a Duna túlsó partján álló Ország-ház játssza. A testtel történő összehasonlításban a Parlament a fej területét képviseli. A Parlament természetesen a tudatos döntések színhelye, ahonnan az egész országot teljes tudatossággal irányítják. Az élet azonban arra tanít, hogy nem lehetséges tisztán gondolkodni, ha a másik póluson az érzelmek, a természetes ösztönök és az intuíciók nem működnek. A Parlament magasra emelt helye és a Tabán elnyomott erői egymásnak nélkülözhetetlen kiegészítői. A két pólus között van egy egyensúlyi pont is, ami a Duna fölé esik, de pont azon a helyen, ahol a Lánchíd áthalad rajta.

Budapest holonján belül a Lánchíd képviseli a köldököt. A görögök a köldököt, mint a középpont helyét *omphalos*-nak nevezték. A Lánchíd tehát a holon középpontján halad át, az egyensúlyt, az omphalost képviseli.”

Milyen furcsa érzés ezt olvasnunk, ha a jelképpé vált Lánchídra gondolunk. Mintha Széchenyi érezte volna e tér jelentő-

ségét, ideálmódta az Akadémiát és ide a hidat. Mintha csak az elemek találkoznának ebben a középpont kijelölésben, a víz fölött a tűz ereje által a levegőben kapcsolatot teremteni a két Föld, kelet és nyugat között, nem messze Európa tényleges geometriai közepétől. A magyar történelem alkatára utal, hogy a hidat nem Széchenyi, hanem Haynau avatta fel.

De térjünk vissza Pogacnik városképéhez. „Agerinc legmagasabban elhelyezkedő pontját a Margitsziget testesíti meg. A hatalmas folyó közepén a Margitszigetet szent szigetnek tekintjük a középkortól ott állt kolostorok miatt. Az emberi testen a Margitszigetnek a fej tetején lévő korona felel meg. Ha a fej az emberi intelligencia székhelye, a korona annak a felsőbbrendű szellemi rendszernek a kifejeződése, amely a városba áramló kozmikus impulzusok közvetítéséért felel.”

Marko Pogacnik Budapestről kínál mesés-rejtelmes beszélyt és általa a város kereskedelmi, közlekedési, közigazgatási gépezetpáncéljából kibontakozva természeti és szellemi lényként mutatja meg magát. Lám, a lüktető átmenetiségéből, zajból és a városra boruló vörhenyes szmogkupolából egy tájtemplom bukkan elő.

Miért fájdalmas tudás számunkra mindez? Mert a városgépezet, a városorganizmus, a társadalmi ökológikum és a város-templom minőségek együttélése korántsem harmonikus, inkább feszültségekkel terhes.

Persze – mondhatnánk – ahány tudás, értelmezési keret, megélés, annyi narratíva, beszély, széptan és törvény. Más fontos a kereskedelmi logisztika számára, más fontos a környezetvédezőnek, más a befektetőnek és más a kiköltözőnek.

Pogacnik világát egyébként a magyar organikus építészeti hagyományával épp a spirituális kötelék, a steineri hagyomány értelmező ismerete kapcsolja össze. Az organikus építészeti steineri, vagy ha tetszik „atlantisi érzékenysége a kezdetektől nyilvánvaló, Buda-pest tájtemplomában mégis hiába keresnénk jelenlétét. Bár a századforduló, az 1900-as évek századkezdő szecessziós építészete Pest egyik arcualatteremtő öröksége, sőt maga is az organikus építészeti egyik forrása, a rá rimelő organikus építészeti nyomaikat sem találjuk a fővárosban.

Ha valaki Kaposvár, Csenger vagy Kecskemét városképének emléknymaival néz körül Budapesten, már-már fáj a hiány. Az elvesztett időt fájjalja a lélek. Ezek a városok épp az épített történelmi örökség helyrehozatalával és az organikus építészeti „gyógyító” jelenlétével nyerték vissza arcukat. Talán az organikus jelző épp arról üzen, hogy a város-organizmusba szervesen illeszkedő épületről van szó. Szervesen – ahol rész és egész viszonya élő, és nem mechanikus.

A MEGSZÓLALÓ ATLANTISZ

Atlantisz kultusza nem új, inkább állandó megkísértő tárgya az európai önmeghatározásnak. Platontól az antropológiáig, vagy Maróti Géza Atlantisz-képéig és persze a vízöntő kori új mitológiáig Atlantisz megszólítja a rejtett világ iránt érdeklődőt, a feledés feledésére rádöbbenőt, csak úgy mint a régészt, a földrajztudóst vagy a filológust.

Bár a racionalizmus egyik kultúrhérosa, Francis Bacon is Atlantiszt választotta alapműve ihletőjéül, Atlantisz nem a racionalizmus és a tudomány, a filozófusok irányította észszerű társadalom mitológikus előképe lett, Atlantiszt inkább annak mágikus hübriszével, bukásával azonosítjuk. Atlantisz lakóiban a borzongató mágikus önkényt, a kristályok és ismeretlen energiák ön-

kényes mestereit gyanítjuk, holott az egyetlen írott forrás szerzője, Platón szerint az atlantisi létet a neki rendelt idő nagyobb részében szeretetteljes és erényes bölcsesség jellemezte... Ahogy a *Kritiaszban* írja, az atlantisiak mindaddig békességben és megelégedettségben éltek, míg bennük az isteni rész jelen volt. Az isteni rész elvesztésével az igazságtalan kapzsiság és hatalomvágy útjára tért az atlantida világ. A *Timaiosban* Platon segítséget ad nekünk az isteni rész értelmezési kísérletéhez is. Ahogy írja, az ember három részből teremtett, az *Azonosból*, a *Másból* és a *Létből*. Ha az elvesztett isteni tartalom a Léttel volna azonos, vajon mi marad a helyén, a létezés, vagy a létfeladás? Ha a Más lett volna az elvesztett isteni, ha az Isten a Más és távoli Isten, akkor marad az Azonos és a Léte, marad a humanizmus transzcendencia nélkül. Ez az, amit az Atlantisz utáni emberiség is kipróbált fájdalmas eredménnyel. A gyűlölet, az etnocentrizmus, a xenofóbia önmagában is cáfolja az ember nembeliségében az Azonos szubsztancialitását, hiszen ha az emberiben a *Te is Én vagyok* eszméje működne, akkor a bestialitás nem nyerhetne teret oly végzetes módon, mint annyiszor a történelemben. Ha az elvesztett isteni rész az Azonos, az Isten nélkül maradt ember a Másban reked, és Léte az Istentől távol zajlik. Atlantisz tanulsága időszerű: az elvesztett Isteni rész, a *szereket* nélkül a mágikus technológia pusztító és végzetes.

De Atlantisz sorsa, úgy tetszik, az Atlantisz reneszánszok füzére. Ahogy a tizenkilencedik század ezoterikus érdeklődése Atlantiszt fölértékelte, úgy Atlantisz az ezredvégi, vízöntő kori fantáziák középpontjában is életre kelt. A század derekán a honi szellemi élet olyan méltósága is, mint Várkonyi Nándor, bőséges forráskutatást végez Atlantisz tekintetében. A látnok Cayce jövődöleése az elsüllyedt sziget kiemelkedéséről kis módosítással beigazolódott: Atlantisz a felejtés és az érdektelenség óceánjából emelkedik ki, ha az Interneten böngészünk, a vonatkozó irodalomra, és az olyan szellemiségű alkotók tevékenységére tekintünk, mint amilyen Marko Pogacnik is.

Az elmúlt évtizedekben kétszer adott magáról életjelt az organikus építészeti Velencében. Az első az élő építészeti bemutatkozása osztatlan sikerrel valódi összefoglaló a kortárs egyetemes építészeti vonatkozó fejezetéből, míg a második kiállítás, mint az organikus alkotás értelmezési kísérlete Maróti Géza Atlantisz-gondolata és rekonstrukciója köré szerveződött.

A kiállítás honi fogadtatását a szokott csend kísérte. Ezt a csendet egy sajátosan zanzásított történelmi (kurzus)tablókép keretében két és fél év múltán egy szellemi bajvívásra mindig kész szerkesztő törte meg, ő készített hermeneutikai iránymutatást arra az esetre, ha Atlantisz valóban felmerül a habokból. Mintha csak az értelmezés lépés-előnyéért áldozta volna föl a bele- és együttérző átgondolás esélyét, úgy sietett az elmarasztaló szavakkal. Gerle János és Szegő György velencei pavilonja ugyanis asszociációs terével, az ökológiai érzékenység, táj- és városgyógyító felelősségérzet, a szakralitás, geomantia, és az ősi hermetikus hagyomány jegyében egyszerre szól a mához és a holnapután világához. Vajon mi indít arra, hogy a metafizikus stabilitás keresésének gesztusában, a középpont helyreállításának kísérletében önkényuralmi törekvéseket gyanítson a kritikus elme. Ahogy olvashatjuk: *a törzsökös (?) térszervezés a Santo Stefano Rotondótól a Stonehenge-jellegű varázsűzenetű építményeken, a pillisi tájtemplomon keresztül a gyógyító építészeti olyan dolog, aminek középpontjában a korona metaértelmezése áll, és – ahogy a hasítás és a projekció lélektani*

logikája diktálja tovább – *e koronakultusz koncentrikus, hierarchikus és hieratikus társadalom vágyképére, az „egy ember – egy nép” víziójára és illúziójára épül.* Az áthallások bántóak, de távol Istentől a korona jelentése valóban értelmezhetetlen. A csapda azonban az igazsággal való szembeállítás helyett a nézetek szembeállításában rejlik, ami akár ellenséges érzületet is támaszthat a szembeállított szellemi irányzatok között. No persze, ha az igazságot szemlélők nézőpontjai egymással átellenben vannak, a nézet hamar farkasszem-nézetté válik.

Pedig Maróti Géza Atlantisz látomása nemcsak egy hajdani teokrácia idézése volt egy elistentelenedett, tömeggyilkos világban, mely épp a (faj- és osztály)gyűlölködő Másban-rekedtség tettesévé, túszává, cinkosává és áldozatává lett, hanem valódi ajánlat az Azonosra, amit talán leginkább a szeretet szó fejez ki. Talán igazságtalanok vagyunk az Atlantisz hajdani lakóival, ha mindig csak végzetes mágikus képességeiket idézzük. Pedig lényegük – lehet –, másútt keresendő. Az atlantákat Herodotosz az agressziót kerülő túlfinomult lényeknek írja le, akik vegetáriánusok az élet tisztelete miatt, és akik az Amazonokkal fel sem veszik a küzdelmet. Lehet hogy a vízözönt túlélő Utnapistim tanácsa: „*tégy jót ellenségeddel!*” is emlékeztető a lélek atlantiszi aranykorára. A bennünk lakozó Azonos méltóságára, mely által nemességet nyer a Más és a Lét.

A földmiszteriumokkal kapcsolatos vélelem, ha egy táj-templom szívében található magas szakralitású helyet fel akarjuk tölteni, ragyogtatni, akkor azon az azt környező kitüntetett helyeken végzett közös imádság, fohász vagy ének segíthet. De vajon mit tesznek állandó *je*bnlétükkel maguk az épületek, mint jelek.

Körbejárva a Pogacnik által kijelölt Budapest-holon körvonalát, vegyük szemügyre milyen új épületeket találunk. Érdekes őket számbavenni, vajon milyen üzenetet küldenek ezek az épületek a város köldöke felé. Induljunk el a hajdani keleti városfalmaradványtól, a Kálvin tértől. A holon vonalán fekszik Z. Halmágyi Judit épülete, mely látszólagos eszköztelenségében harsány, már a Gellért-tér felől is felhívó erővel idegenedik el történelmi környezetétől, üzenve a modern lényegét, „a régítől való irtózást”. Furcsa tetődíszre két szarvszerű ékkel fog közre egy vak háromszöget.

Talán ha a műanyagyszerű transzparenciát a környezetet tükröző felület váltaná fel, az épület a szükséges alázattal megtalálná a helyét. Így uralkodása erő és méltóság nélküli. De már nem társtalan. Épülő szomszédja, Virág Csaba munkája is ékként hatol a Kálvin tér történelmi terébe, elrejtve a Nemzeti Múzeumot. Ék is, és annak megnyíló negatívja, melyben egy lejtő mutatkozik. Tovább haladva a holon körvonalán az Oktogontól a Terror Házára látunk. Már az első pillantás villámcsapásként hat, az Andrássy út történelmi teréből eluralkodva szakad ki az épület, és ávóskabát színével, a pengefalak történelmi idézőjelével, diabolikus ikonjaival valódi fekete mágiát üzve idézi meg az épületen az épületben történeteket. Ez a ház még távolról is képes fizikai rosszullétet okozni. Valószínűleg ez a dolga, de ne feledjük, ezt a városholon körvonalán műveli. Azonban ennek a háznak történelmi terhe alatt nem egy város tere, de még a mennyég térídeje is elgörbül.

Követve a holon körvonalát a Finta-Plájer-Peska-Szabó alkotógárda akadémikus posztmodern *retrojához* érkezünk. Retro, mert a „*szerecsésen semleges*” (Klein-Lampel&Lampel) építészeti nyelven megszólaló utcányi, vagy inkább befelé fordí-

tott városnyi épület a hatvanas évek szoc-modern klinkertéglás SZTK építészetére rimel. Bár az óriás együttes arctalannak tűnik, ha jobban keressük, fölleljük titánarcát. A pláza nyugati kapuját fedő fém-üveg traverz legyezőszerűen szétterülő tartórendszere az egykori Orion gyár emblémáját idéző technodémon maszkjába fut össze. (Mellesleg régen a hegyek és folyók istenek nevét viselték, a modern kor a szent sarokba vásárolt televíziókészüléknek adta a Kékes, Duna, Balaton, Orion nevet.)

Ez az óriási hajójú shop-Titanic egy másik, Rajk László által jegyzett dekonstruált kikötő-, hajó-, híd-, fedélzet (– AURÓRA-metafóra) – Lehel piaccal veszi közre a harmadik hajót, a jáki templom másolataként is méltóságteli épületet. A középső hajó idézetszerűsége ebben a környezetben továbbfokozódik. Míg a másik két épület forgalma felfokozott, ez a hajó a közlekedés túsza, hiszen a négysávos közlekedés zaj- és gáz-aurája szigeteli el a csendességet és magányt keresőt.

A holon határa elhalad a Mamuttal farkasszemet néző Hattyúház és a Fény utcai piac fém-üveg eukl *ideája* közelében, a Mammut hatalmas kockatömege ugyan lekerekített tömegeivel szelídebb benyomást kelt, mint a Kálvin téri épület offenzíva, de a bejárat fölötti mammut-agyar ívű, marokszerű kaputetőzetten megakad a szem.

A holon megközelíti azt a megszentelt helyet, ahol Buda várába először behatoltak a magyar csapatok. Ez ma azonosítatlan szerepű, hangsúlyosan rangvesztett és ápolatlan terület, mely – ahogy azt Pogacnik városgyógyító szertartása során észlelni lehetett, geomantiaillag érzékeny, „akupunktúrás” hely.

Végül a holon eléri az Alkotás utat, ahol a hajdani MOM épület utóda tekint a magaslaton hármassárcányfogként a térbe harapó épületegyüttesre. A hajdani optikai művek a magyar ipar érthetetlen vesztesége, hiszen nehéz elhinni, hogy a finomművű optikai lencséknek (célzóberendezéseknek, csillagászati tükröknek, szemüvegeknek, diagnosztikai eszközöknek) nincsen piaca, és azon a versenyen a MOM-nak rossz esélyei lettek volna. Az örömet az ürömben pusztán a MOM épületek emberidegen, nyers modernista unalmának felszámolása kínálta. Ez a – keleten és nyugaton is azonos – ipari lelketlenség eltűnt, majd feltámadt. Ez a BAUHAUS retro hangulat jelenik meg a MOM logóján is. Ez az új épület egyszerre képviseli a húsz-harmincas évek német titáni technopuritanizmusát és a hatvanas évek magyar szocmodern unalmát, de legfőbb jellemzője a kezelhetetlen sterilitás, amit nem szabad összetéveszteni a tisztsággal. Vele szemben egy háromhajós irodakatedrális markol a levegőbe, benne is inkább a nemzetközi stílus német, vagy inkább berlini irányta mutatja meg magát. A hármassárcány hajó előképére a német új építészet több épületében is rálelhetünk, Lucia Beringer müncheni épülete, a Trias, és a berlini Sony Center üveg-acél pengefala találkozik Cságoly Ferenc épületén. Az üres térbe hasító pengeépület persze nem nemzeti copyright, Kolozsváron is találunk ilyen banképületet, a Malomárok-tól nem messze, de az éles szögek, hegyek, hasító, szemet megsebző idomok a kilencvenes évek berlini építészetében, főként a Murphy&Jahn iroda jegyezte épületekben valóban meghatározóvá váltak. A Potsdamer Platz épületei mellett találunk még hasonló hajóidomot Berlinben, azt az üveg-fém „jégtörővel” ellátott épületet a düsseldorfi Petzinka&Pink iroda fémjelzi. Mintha különös kapcsolat lenne ezek és a Pogacnik által megnevezett tabáni centrumban menhírként elhelyezett *berlini fal*-maradvány között.

Az említett épületek a kört szinte maguk is „négyzetesítik”. Alkotóik szuverén, nagytehetségű művészek sokszínű életművel és vélhetően ideológiai, politikai szempontból sem sorolhatók szorosabb közösségbe. Amit *korszerű* művészként megidéznek, az maga a jelen. Persze értelmezésünk elkerülhetetlenül szubjektív, gyakran a projekció csapdájától sem mentesen, ahogy nemritkán ezek a rejtelmes sugárvonalak is más és más helyen érzékelhetők különböző mérők számára. Ugyanakkor a vaszati, a feng shui és a geomantia épp elég változatos utat kínál a környezet és embertársaink iránti építészeti alázathoz, hogy ne keljen azt szükségesnek éreznünk.

Az élő építészet rendíthetetlen kritikusa, Bojár Iván András a gondolatmenetünkben szinte emblematikus helyiértékkel jelenlévő Cságoly-Keller-Hönich épületet Buda egyik déli városkapujaként nevezi meg, de ez a városkapu egyben a Le Corbusier-i lakógép, pontosabban „dolgozógép” melynek, karosszériája nemcsak funkcionális, hanem piaci, városképi és szociális szempontból is pontosan, az elvárásoknak megfelelően pozicionálja a házat”. És különös cyborg antropológia szólal meg a ház (és bennfoglaltan a város) új meghatározásában: „Most, ha egy ezüstmetál acél burkolatú autó parkol az ezüstmetál fém burkolatú ház elé, világossá válik, az épület is egy emberi funkció köré létrehozandó karosszéria csupán.”

Mi a közös ezekben az új épületekben? A pengfalak, az éles toldalékok, az új monumentalitás, vagy a környezetidegen „semlegesség” vagy éppen a építészeti mindenhatóság önkénykedve, játékosága, vagy funkcionális unalma. Látszólag semmi, és mégis...

A környezeti antropológiával foglalkozó számára leginkább a *feng shui* kínálhat magyarázatot az épületek láttán megélt zavarra. Nem szabad elfelejteni, hogy ez a hagyomány az emberiség mintegy negyede számára élő, és a nyugati mérnöki gondolkodás orra alá már sok borsot törő hagyomány. A tizenkilencedik században Sanghai környékén épített, a táj vonulatait sértő nyomvonalú vasútszakaszt a helybeliek évtizedekig bojkottálták. A feng shui szakértői szerint a Kínai Nemzeti Bank épülete azért nem szerencsés, mert „a falak alkotta éles kiszögellések mérgező nyilként zúdítják környezetükre – s helyenként magára az épületre – a pusztító energiát.” (Richard Webster)

A feng shui a hegyes, éles idomok negatív „sugárzására” figyelmeztet. De lehet, hogy elméletre sincs szükség és vállalható az első benyomások keltette érzések. Az éles, hegyes, szűrős, monoton, monumentális formák jelentéstana – Saint-Exupéry kis hercegével szólva – az ember szívével jobban látható, mint az építészeti iskolázottság értő figyelmével. De a hősök általános ezredvégi alakváltásai is jellemzőek. Gondoljunk csak bele – Wenders Angyala még Berlin fölött hosszú kabátszárnyakkal, szomorú értelmiségi együttérzéssel figyel a lelkekre, a másik pillanatban rendező (kor)társa egy másik megmentő angyal archetípusával ellentétes fekete műanyagmezben, hegyes denevérszárnyakkal zuhanat alá a magasból. A lágyan ívelt vonal jelentése megtört egyenesbe fordítva előjelet vált.

A kortárs uralkodó elmélet értékeléslogikája gyakran épp fordított. A középpont, a kör „törzsökös térszervezés”, vagy ahogy Klein Rudolf, Lampel Miklós és Éva könyvében olvashatjuk, a kerekded, élőlényre emlékeztető forma valójában az *ortogonális szerkesztés és tektonika elutasítását* jelenti. Ezzel az épület mint az emberi test egy további kivetített külső burka jelenik meg. Azaz az épület él, és benne a mikrokozmosz és a

makrokozmosz találkozik. Azaz a szerzőket idézve, a Heideggeri gondolat szerint *az épület mint a lét kerete alapvetően szent, méghozzá a das Heilige típusú szent, az ősi*, „Isten, illetve istenek előtti” azaz az antropomorf görög isteneket, illetve a pusztán létező ótestamentumi istenkoncepciót megelőző szent. Az organikus építészettel ezen ősi szent megnyilvánulása lenne. Ezzel szemben az ótestamentumi hagyomány szerint csak a név (héberül: sem) – Isten kiejthetetlen neve – a legszentebb, és nem hozható létre semmilyen eszmei-formai folytonosság közötté és bármilyen anyagi, jelesül az építészet között. Minden ilyen, és más hasonló kapcsolat dekonstruálódik, mint a Babel tornya (Derrida) – az architektúra nem lehet „manifesztáció”, és az építőművészet menthetetlenül profán diskurzussá válik.

Az előzőekben foglaltak szerint tehát az épület épp elnémitandó szakralitása miatt ítélteik karosszériasorsra. Azaz nem az isteni felé emeli az embert, hanem mint az autó, státusjelkép és embertoldalék az emberlét reménytelen profanitásának lesz foglalatja és emlékműve. A pénzügyi és kereskedelmi titanizmus építészete ugyan megcsillant valamit Mammon emberföltéséből, de Istentől valóban igen távol.

Vajon lehet-e a szavak után Babilont és Nimrudot feledve még templomot építeni? És vajon lehet-e még az „ortogonalitás” parancsolata után Földre, ez eleven organizmusra profán módon *hajlékot* emelni. Vagy a gond már a nyelvvel kezdődik, mert az a raszter diktálta renddel, a derékszöggel szembeszegül, hiszen hajlékról beszél? Mert az idézet sorát folytatva, a kritikai értelmezés kifogásolja, hogy az élő építészet közösségeket, és kollektív középpontokat a derékszögű raszter diktálta rendet elvetve helyezi a középpontba. A kortárs magyar építészeti kalauz summája maga is metafizikai síkra helyezkedik, amikor így ír az organikus építészettel illetően: *A fentebb kifejtett filozófia – és mint már erre történt rövid utalás – formai szempontból nemigen jelent mást, mint a nyugati civilizáció, a görög-római és zsidó-keresztény világ építészeti hagyományának mellőzését, azaz a derékszögű rendszer, a tektonika helyettesítése biomorf és kerekded, gyakran mesészerű formákkal.*

Azaz: nincs mese...

Mert az élő építészet *elutasítja a geometriát, a nyugati civilizáció ismeretelméleti alapját a „föld megmérését”, azaz a világ racionális fölfogását, fölfoghatóságát, és visszalép a sámánisztikus múlt bizsergető, titokzatosan hátborzongató világába.* (Klein, Lampel & Lampel)

És mi van akkor a Pantheonnal, a román kori kerektemplomokkal, a Szent Márk székesegyházzal, vagy a bazilikával? És vajon Bolyai János hova érkezett, amikor elhagyta az euklideszi határeset-geometria világát?

De lehet, hogy a diskurzust nem is a szakrális és a profán pólusai közé kell feszíteni. Lehet hogy a mechanikus és az élő, a gép és a szerves logikája ütközik a szükséges, sőt nélkülözhetetlen együttműködés helyett.

Bár Le Corbusier az ipari nagyvárost rákos daganatnak nevezi és az egy kaptafára épülő, rosszul harmonizáló bérkaszárnyak szűrkeségét embertelennek tartja, építészeti filozófiájában mégis a gépkultusz jelenik meg. *A gép megjelenése olyan jelentős esemény az emberiség történetében, hogy voltaképpen érthető, ha irányító szerepet tulajdonítunk neki a szellem területén...* és sajátos széptani gesztussal zárja a laudációt: *A brutális, mert villámgyors ráeszmélés a geometria immár*

érzékszerveinkre konkrétan ható intenzív öröme. És ha az élek, hegyek, keskeny, hasító idomok maguk is kultikus jelek, a gép mítoszának és kultuszának ikonografikus elemei. Az ék és az emelő, az egyszerű gépek apoteózisa a házgép formahimnuszában.

Mit is ír Le Corbusier a görbéről és az egyenesről? A stílus maga az ember, és jelen esetben az irányzat vagy irányzék. Az egyenes a város lelkületére is egészségesen hat. Az ívelő vonalvezetés költséges, akadályozó és veszélyes – alapjában bénító. ... A görbe út a szamaraké, az ember útja egyenes. ... A vasbetonból tervezett épület ortogonális jellege a maga tiszta és egyenes szerkezetével evidenssé vált.

Azaz el kell jutnunk oda, hogy megalkossuk a gyakorlati és formai megoldásaiban elég vonzó házgépet, vagyis azt a háztípust, amely szükség esetén könnyedén újra eladható vagy kibérelhető. Chandigar megbukott, betonrepedéseiben a fű azonban újra zöldell.

De lehet, hogy a város nem gépezet, hanem élő organizmus, ahogy Marcel Poéte fogalmaz: „Egy város fiziognómiája kifejezi karakterét.” Azaz a földrajzi millőben elhelyezkedő város igenis él, él és fejlődik. Egyre virulóbb organizmus, amelynek különféle, a város testébe megfelelően illeszkedő szervei pontosan teljesítik funkcióikat. Bár ez a metafora nyilvánvalóan eltér a vaszati, vagy Pogacnik földorganizmus elgondolásától, de mindegyik esetében a gépszerű vagy a (természeti, szociális és/vagy szellemi szempontból) élő város modellje áll versenyben. A megoldás egyszerű: a szembeállítás csapdáját elkerülve a szimbiózis eszméjével lehet a helyzetet orvosolni. Találhatunk nemes példát a más-más irányzathoz tartozó építészek közötti ilyen együttműködésre...

EGY MÁSIK ATLANTISZ

Jó lenne ha a fenti hitvita érveit maguk az épületek hordoznák e tájtemplom avatott helyein. De ez a vita nem az építészek között folyik, a polémia felelősségét a hermeneutáknak kell vállalniuk. Az építészek között a megbecsülés és szeretet hidat teremthet. Ilyen bizonyító alkalom volt a '96-os EXPO világkiállítás közös vállalkozása, amely eltérő felfogások, iskolák között teremtett szellemi egységet. Mert Budapestet Atlantiszhoz nemcsak Ley-vonalak kapcsolják, hanem saját Atlantisza is, a tervmagzatként elvetélt millecentenáris EXPO-város is. Egy városrész, amely a bemutatkozó pavilonvilág közepébe helyezte a hét törzs emlékezetére a hét magyar országrész és talán a hét planetaszellem kozmológiáját, és fölé emelte a Nap képmását, ezt a lézerfényű óriás mellkorongot, hogy ragyogjon Európa mértani közepe felett. Nem ragyogott...

Az EXPO történetét megtaláljuk egy korábbi Országépítő számban. A meghívott világ találkozhatott volna Budapestre meghívott Magyarországgal. Az EXPO azonban rejtett üzenettel is bír, mert ahogy történetét végigkövetjük, mert abban valójában a lemondások világkiállítását látjuk. A Trianon által megsemmisített történeti-táji egység nem mutathatta meg újra magát. Előbb Bécs hátrált ki, majd Budapest mutatta meg a történetben önmaga kettős lényét. Voltak meglepő fordulatok, mint például az Antall kormány néhány napos visszakozója, melyet egy polgármesteri meghallgatást megtisztelő Petőfi-csarnokbeli diákdemonstráció fordított meg, voltak nálunk régről jól ismert jelenségek, mint a Bechtel cég gyarmati felettes Énjével való hadakozás, de létrejött mégis a csoda. Magyarország vezető építészeti

minden irányzathoz együtt tudtak dolgozni az Ünnepen. Mert a világkiállítás és Európa szívébe meghívott hét magyar országrész fölé a szeretet napkorongját emelte volna a magasba a csapat.

Az EXPO egy lett volna a világkiállítások közül, de számunkra mégis egyetlen.

Aztán le kellett mondani a politikai érzékenységek miatt a történeti Magyarország elszakadt tájainak meghívásáról, megjelenítéséről. Pedig az együttélő népek évszázadait gyógyító egységben mutathatta volna fel ez az építészeti megidézés.

(Csak zárójelben: amikor a Kárpát medencének a Szent Korona és a Boldogasszonyok történet felajánlás által megszentelt történeti-ökológiai egységét etnikai alapon és a voks-demokrácia számításával racionalizálja a történelmi önkény, akkor azt nyugodtan tekinthetjük a rosszhiszemű, nacionalista diktátumok egyik jusztizmord példájának. De Trianon tragédiájában az áldozathozatal szakrális elemeit is meglátni, új nemzetek fel-emelését és táplálását a magyar nemzet saját testéből-tájából.)

Le kellett mondani a napkorongról, helyette maradt az üres közepű fénygyűrű, s végül a kormányváltás után maradt az EXPO üres helye. Amit az építészalom helyett a nemzetközi stílus jegyében az akadémiai posztmodern gyakorlatiassága töltött be.

A Magyar Pavilon épülete lehetett volna az a Noé bárkája, ami megmentett volna valamit ebből az elsüllyesztett látomásból. Turányi Gábor épülete, amely a maga dimenzióival valódi épületmandala volt, a kollektív tudat és tudattalan lélekidéző szent helye és téridő jelkép jungi értelemben is, lehetett volna az építészkar épülete az ígéret szerint. Nem lehetett.

A mágikus ünnep elmaradt, ez az atlantiszi sziget elsüllyedt mielőtt a Cayce-i jóslat szerint kiemelkedhetett volna. Pedig mit is üzent ez az ünnep, az egyik építész szerint: *Sosem élt bennem a világkiállítás úgy, mint hogy ez miféle nagyszerű építészetet fog létrehozni, hanem úgy, mint hogyha életemben először kellene ünnepelnem magyar tulajdonságokat, mint vendéglátó készség, szeretetmegosztás...*

Atlantisz népe Platon *Kritiaszában* akkor pusztul el, amikor az isteni rész eltávozik belőle. És mert az Isten szeretet, és az Isteni rész is szeretet. Ha így van, a velencei manifesztum megoldási kulcsa hermeneutikai segítség is: ... az építészek lélekjelenléte és felelősségvállalása nélkülözhetetlen a válságból kivezető út megtalálásához ... Minden környezetátalakító tevékenység hozzájárul a Föld egyensúlyának helyreállításához, ha a Föld látható és láthatatlan élőlényeivel, élettereivel való szeretetteljes kommunikációból fakad.

Több esztétikát és még több etikát!

Irodalom:

Biedermann, Hans (1989) *A mágikus művészetek zseblexikona*. Kentaur Bojár Iván András: *A ház, mint szép tárgy*. Népszabadság, 2002. 5. 22.
Klein Rudolf, Lampel Éva, Lampel Miklós: *Kortárs magyar építészeti kalauz*. Octogon könyvek 2001
Cmiecke Marcus (2000) *A vaszati alapjai*. Édesvíz kiadó
Michell, John (1999) *Atlantisz öröksége*. Édesvíz kiadó
Országépítő 1995/1 Beszélgetés a budapesti EXPO terveiről
P. Szűcs Julianna: *Új kurzusművészet*. Népszabadság, 2002. 1. 19.
Platón összes művei
Urbanisztika (1979) *Válogatott tanulmányok*. Bp., Gondolat
Új Atlantisz felé Építészeti Biennálé, Velence, 2000
Várkonyi Nándor (1994) *Az elveszett paradicsom*. Széphalom
Webster R. (2001) *Feng shui a gyakorlatban*. Édesvíz kiadó